

www.turkishstudies.net/religion

Turkish Studies - Comparative Religious Studies

eISSN: 2667-5544

Research Article / Araştırma Makalesi

ANKARA SCIENCE
UNIVERSITY

Mâtürîdî Kelâmında Eskatolojik Bir Aşama: Sûr ve Ba's

An Eschatological Stage in Mâtürîdî Kalâm: Trumpet and Resurrection

İrem Ceyhan*

Abstract: Eschatology is a concept used to refer to the end of history, the end of the world and destiny, death and the end of the life of the world, and at the same time, it is a branch of science that has been the subject of scientific, philosophical and theological research on related issues. In this article, the subject of eschatology in Islam will be examined through the issues of trumpet and resurrection, which are mentioned as the first stages of the afterlife. What is the concept of trumpet? How many times will it be blown? While questions such as “What is the purpose of blowing the trumpet?” arouse curiosity in the context of the trumpet, the nature, quality, and wisdom of resurrection are the issues that come up and are discussed in the context of resurrection. In Islamic theology, the topics of trumpet and resurrection, which are dealt with in the discussion of eschatological matters, have been subjected to many different interpretations due to their unseen characteristics, and thus have occupied a very large place in the literature. In order to deal with the subject more specifically, this article will discuss the issue of trumpet and resurrection in the context of al-Mâtürîdî's views. Because al-Maturîdî, with his scholarly and kalami perspective, is an important figure who is the founder of the school of al-Maturîdî of the Ahl al-Sunnah, and the presentation of his views on the subject is important both in terms of understanding al-Maturîdî's perspective and contributing to the literature. The article is a qualitative social sciences research and will be written with document analysis method. First, a literature review will be conducted and then the data obtained will be presented through a descriptive analysis.

Structured Abstract: Eschatology is a concept used to refer to the end of history, the end of the world and destiny, death and the end of the life of the world, as well as a branch of science that has been the subject of scientific, philosophical and theological research on related issues. In this article, the subject of eschatology in Islam is examined through the issues of trumpet and resurrection, which are mentioned as the first stages of the afterlife. What is the concept of trumpet? How many times will it be blown? While questions such as “What is the purpose of blowing the trumpet?” arouse curiosity in the context of the surr, the nature, quality, and wisdom of resurrection are the issues that are raised and discussed in the subject of resurrection. In Islamic theology, the topics of trumpet and resurrection, which are dealt with in the discussion of eschatological matters, have been subjected to many different interpretations due to their unseen characteristics, and thus have occupied a very large place in the literature. In order to deal with the subject more specifically, this article evaluates the issue of trumpet and resurrection in the context of al-Mâtürîdî's views. Because al-Maturîdî, with his scholarly and kalami perspective, is an important figure who is the founder of the al-Maturîdî school of the Ahl al-Sunnah, and revealing his views on the subject is important both in terms of understanding al-Maturîdî's perspective and contributing to the literature. The article is a qualitative social sciences research and is written

* Dr. Öğr. Üyesi, İnönü Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü
Asst. Prof. Dr., Inonu University, Faculty of Theology, Department of Basic Islamic Sciences

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-4244-4983>

irem.ceyhan@inonu.edu.tr

Cite as/ Atf: Ceyhan İ. (2025). Mâtürîdî kelâmında eskatolojik bir aşama: Sûr ve ba's. *Turkish Studies - Religion*, 20(4), 1833-1845. Ankara Bilim University Publications. <https://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.81566>

Received/Geliş: 12 April/Nisan 2025

Accepted/Kabul: 25 December/Aralık 2025

Published/Yayın: 30 December/Aralık 2025

with document analysis method. First, a literature review was conducted and then the data obtained were presented with a descriptive analysis.

Islamic eschatology is referred to as the afterlife in Islamic sources. Belief in the hereafter is one of the fundamentals of faith in Islam, and therefore, it is important in terms of faith. In this article, in which the first steps of the afterlife, namely the trumpet and the resurrection, are discussed from al-Maturīdī's perspective, it has been seen that al-Maturīdī, while explaining the issues related to the existence, quality and wisdom of the hereafter, preferred a method of demonstration in which one can gain knowledge about the unseen from what is seen, and while explaining the necessity and wisdom of each stage, he made evaluations with worldly examples. In our opinion, with this method, al-Maturīdī made an issue with unseen elements, which is difficult to understand, more comprehensible. His approach that "the world is a kind of guide" in understanding the hereafter also supports his method of addressing and evaluating the issue of the hereafter. For al-Maturīdī, the hereafter is real in all its stages, such as *shūr*, *bā's*, *khāshir*, *mizzār*, *mizān*, and *Sırat*, and these eschatological narratives do not carry a metaphorical meaning.

Maturīdī's approach to the issue of the trumpet and its blowing is important in understanding his approach to many *kalamī* issues. For al-Maturīdī, in matters related to the trumpet and its blowing, for which there is no other method of proof other than the news sources, took a stance that the Prophet said what he said, showing the importance he attached to prophethood and prophetic knowledge. With this observation, if we return to al-Maturīdī's approach to the issue of the trumpet, in some of his commentaries, al-Maturīdī says that it is unnecessary to comment and express an opinion on what the trumpet is, while in some of his commentaries he analyzes the issue of the trumpet in detail. In some of his comments, he did not express his opinion on the subject at all, while in others he drew attention to the inaccuracy of the views he did not find appropriate. It is also noteworthy that in another commentary, he finds the view that the meaning of the concept of trumpet, which he states that all theologians agree with, comes from the form, to be inaccurate. Maturīdī also took a different approach to another controversial issue related to the trumpet, namely, the blowing of the trumpet. He first stated the approaches on the subject but did not make a preference himself. Then, in another interpretation, he said that he thought that it would be blown three times in relation to the narration that it would be blown three times. Regarding the wisdom and necessity of the trumpet, he pointed out that the trumpet will definitely have a wisdom, since God will not create or say anything for nothing. According to al-Maturīdī, this wisdom may be related to the processes related to people's understanding of the beginning of the apocalypse, or it may be related to the testing of the angel of the sound. It is also noteworthy that al-Maturīdī has the idea of testing angels.

The subject of resurrection, which is discussed in the last part of the article, draws attention as a subject to which al-Maturīdī attaches great importance. While Maturīdī abstained on some of the topics of the trumpet, he went into detail on resurrection, evaluated the reasons for resurrection and the methods of proof in detail, and criticized the attitudes of those who rejected resurrection. Using the world as a guide, he first explained why resurrection is necessary through the human nature and the desire for justice, and then gave examples of how resurrection will be realized through the world. The succession of night and day, the drying up and greening of plants are all examples of resurrection, and for Allah, who has done it once out of nothing, it will be much easier to repeat. He also criticized those who rejected resurrection out of worldly ambition and deification, pointing out that the Prophet brought enough evidence to convince them. According to al-Maturīdī, their rejection of resurrection was due to their stubbornness.

As mentioned at the beginning of this study, Islamic eschatology occupies a very large place in the literature in terms of the topics it covers. In this context, this article, which deals with the initial stage of Islamic eschatology, has shown that the subject of Islamic eschatology is an issue that needs to be addressed both in the level of al-Maturīdī and independently with its different dimensions and contains many topics that will contribute to the literature.

Keywords: Kalam, al-Maturīdī, Eschatology, Trumpet, Resurrection

Öz: Eskatoloji, tarihin, dünyanın ve yazgının sonunu, ölümü ve dünya hayatının bitimini ifade etmek için kullanılan bir kavram olup aynı zamanda ilgili konularda yapılan bilimsel, felsefi ve teolojik araştırmaları konu edinmiş olan bir bilim dalıdır. Bu makale çalışmasında, İslâm dininde eskatoloji konusu, âhiret hayatının ilk aşamaları olarak zikredilen *sûr* ve *ba's*' meseleleri üzerinden ele alınacaktır. *Sûr* kavramı nedir? *Sûr*'a kaç defa

üflenecektir? Sûr'a üflenmesinin gayesi nedir? gibi sorular sûr konusu bağlamında merak uyandırırken; bâ's'ın mahiyeti, keyfiyeti ve hikmeti de bâ's konusunda gündeme gelen ve ele alınan konular olarak karşımıza çıkar. Müslüman kelâmında sem'iyât bahsinde ele alınan sûr ve bâ's konuları, gaybi özellikler taşıması nedeniyle birçok farklı yorumla da muhatap olmuş ve böylelikle de literatürde oldukça geniş bir yer tutmuştur. Konunun daha spesifik bir şekilde ele alınabilmesi için makalede, Mâtürîdî'nin görüşleri bağlamında sûr ve bâ's konusu ele alınacaktır. Zira Mâtürîdî, ilmi yönü ve kelâmi perspektifiyle Ehli Sünnet'in Mâtürîdîlik ekolünün kurucusu olan önemli bir şahsiyettir ve konu hakkındaki görüşlerinin ortaya konması hem Mâtürîdî'nin perspektifinin anlaşılması hem de literatüre katkı sağlaması bakımından önem arz etmektedir. Makale, nitel bir sosyal bilimler araştırması olup, doküman analizi yöntemi ile kaleme alınacaktır. Önce literatür taraması yapılacak ardından elde edilen veriler betimsel bir analizle sunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kelâm, Mâtürîdî, Eskatoloji, Sûr, Bâ's

Giriş

Eskatoloji, tarih, dünya ve yazgının sonunu, ölümü ve dünya hayatının bitimini ifade etmek için kullanılan bir kavram (Cevizci, 2005, s. 634; Macculloch, 1912, s. 373), aynı zamanda da ilgili konularda yapılan bilimsel, felsefi ve teolojik araştırmaları kendisine konu edinmiş olan bir bilim dalı olarak karşımıza çıkar.(Gündüz, 1998, s. 120) Farklı din ve kültürlerde birbirinden farklı eskatolojik tasavvur ve aşamalar vardır. Her bir inanış ve kültür, kendi özüne yönelik bir ölüm sonrası inşa etmiştir. Bu bağlamda ölüm sonrası hayata dair birbirinden farklı dört yaklaşımın olduğu görülür. Buna göre;

- Ölümden sonra herhangi bir hayat söz konusu değildir; çünkü bunu ispatlayan herhangi bir bilimsel veri yoktur.
- Ölüm sonrası ile alakalı herhangi bir veri olmamasından ötürü bu konu hakkında konuşmak gereksizdir.
- Ölüm sonrası hayat olasılıklı bir yapı arz eder.
- Hem dini hem de kutsal metinlerde iddia edildiği üzere, ölüm bir son değildir ve ölüm sonrası hayat vardır.(Yasa, 2012, s. 13)

Bu çalışmada, yukarıda zikredilen yaklaşımlardan dördüncüsü temel alınacaktır. Ancak naklî aktarım ile bilgi sahibi olabildiğimiz İslâm eskatolojisi ile ilgili hususlar gaybi özellikler taşımaktadır. Gaybi konularda ise netlik olmadığı için birçok farklı yaklaşım ve yorum yapılabilir. İslâmî eskatoloji öğeleri, gaybi inanç unsurları barındırmasından dolayı birçok farklı yaklaşım ve yorumla muhatap olmuştur. Dolayısıyla konu oldukça geniştir. Bu sebeple araştırmada, İslâmî eskatolojinin başlangıç aşamaları olan sûr ve bâ's konuları hakkında(Tümer, 1988, s. 542) Ehli Sünnet bilginlerinden Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd el-Mâtürîdî es-Semerkandî (ö. 333/944)'nin görüşleri bağlamında sınırlandırılmıştır. Sûr kavramı nedir? Sûr'a kaç defa üflenecektir? Sûr'a üflenmesinin gayesi nedir? gibi sorular sûr konusu bağlamında merak uyandırırken; bâ's'ın mahiyeti, keyfiyeti ve hikmeti de bâ's konusunda gündeme gelen ve ele alınan konular olarak karşımıza çıkar.

Yapılan literatür taramasında, 2022 yılında tamamlanmış olan "İmam Mâtürîdî'nin Kelâm Sisteminde Ölüm ve Ölüm Sonrası Hayat"(Mutluer, 2022) isimli doktora tezi incelendiğinde makalemize konu olan sûr konusuna yer verilmediği, bâ's konusuna "âhîret halleri" alt başlığının içerisinde kısaca değinildiği görülmüştür. Yine 2019 yılında yayınlanmış olan "İmam Mâtürîdî'ye Göre Bazı Âhîret Aşamaları"(Kurt, 2019) isimli makalede, sûr ile alakalı bir veriye rastlanmazken bâ's konusuna ise "haşir-mahşer" alt başlığı içerisinde değinilmiştir. 2000 yılında yayınlanmış "Mâtürîdî'nin Kelâm Sisteminde Âhîret İnancı"(Bebek, 2000) isimli makalede ise sûr ve bâ's konuları "ahîret safhaları" alt başlığının alt başlıkları olarak ele alınmıştır. Müstakil bir şekilde sûr ve bâ's konularını Mâtürîdî'nin perspektifiyle ele alacak olmasıyla özgün olma özelliği taşıyan bu

makale çalışmasının, alana ve literatüre katkı sağlaması hedeflenmektedir. Makale, nitel bir sosyal bilimsel çalışması olup; yöntem olarak doküman analizi metodu kullanılacaktır. Makalenin ana konusu olan Mâtürîdî'nin görüşleri ise onun kendi eserlerinden istifade edilerek, betimsel bir analizle değerlendirilecektir.

Mâtürîdî Kelâmında Eskatoloji

İslâmî düşüncede eskatoloji, âhiret kavramı ile karşılık bulmaktadır. Aynı eskatoloji gibi kök anlamı “son, sona ermek”(İbn Manzûr, ts., s. 11) olan âhiret, iman esaslarından biri olarak da İslâmî konjonktürde oldukça fazla önem arz eden bir kavram olma özelliği taşır. Âhiret ve âhiretle alakalı konular kelâm ilminde sem'iyât bahsinde ele alınır.(Yar, 2011, s. 207-208; Yavuz, 2012, s. 212) Mâtürîdî, kelâma dair kaleme aldığı Kitâbü't-Tevhîd'de âhiret ve âhiret süreçlerine yer vermemiştir.(Bebek, 2000, s. 41) Ancak Kur'ân ayetlerini ele aldığı bir tefsir eseri olan Te'vîlâtü'l-Kur'ân'da âhiretin gerekliliği, hikmeti ve keyfiyeti hakkındaki görüşlerini bizlere aktarmıştır. Bizde bu bağlamda çalışmamızda Te'vîlâtü'l-Kur'ân'ı esas alacağız.

Mâtürîdî'ye göre insan sonsuzu arzular fitratta yaratılmıştır ve bu fitratın dünyada karşılık bulmadığı ölüm hadisesinin gerçekleşmesinden dolayı bilinmektedir. Allah'ın gerçekleştirmeyeceği bir arzuyu insan fitratına yerleştirmesi ise hikmetle bağdaşmayacak bir durum olduğundan, ölüm sonrası sonsuz bir hayatın var olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda Mâtürîdî için âhiret; dünya hayatında yapılanların karşılığının alınacağı(E. M. Mâtürîdî, 2005, s. 5/289), Allah'ın adaletinin vuku bularak iyilerin mükafatlandırılıp kötülerinse ceza ile muhatap olacağı yerdir.(E. M. Mâtürîdî, 2005, s. 15/315-316) Diğer bir deyişle onun düşünce dünyasında önemli bir yer tutan ahiret yurdunda başarıya veya kurtuluşa ermek, kişinin dünya yaşamında sürekli olarak canlı tuttuğu hidayet üzerine olmakla eş değer bir anlam taşımaktadır. (Çağlayan, 2015, s. 178-179)

Kur'ân incelendiğinde âhirete iman konusunun Allah'a iman konusu ile çoğu yerde beraber bir şekilde ele alındığı görülür. (Nisâ 4/38; Râ'd 13/5.) Çünkü kendini ve hayatını anlamlandırmaya çalışan insan “nereden geldim” sorusunu sorarak Allah'a ulaşırken; “nereye gidiyorum” sorusunu sorarak da âhiret hayatına ve onun varlığına ulaşmaktadır.(Topaloğlu, 1988, s. 544) Âhiret hayatının nasıllığının bilinmesi konusu ise tartışmalıdır. Zira Vâkıa sûresinde zikredilen “bilmeyeceğiniz şekilde” (Vâkıa 56/60-61.) ibaresi de bu bilinmezliği desteklemektedir. Aynı zamanda konu akli istidlallerle ulaşılamayacak bir konu olması nedeniyle de görüş farklılıklarına sebep olmaktadır.(Erkol, 2000, s. 181)

Fahrettin Râzî, bu bilinmezliğin zamanın bilinmemesi ve mekânın bilinmemesi şeklinde olduğunu söylerken (Râzî, 1997, s. 227); Mâtürîdî ise âhiretin keyfiyetinin bilinmezliğinden ziyade nasıl bilinebileceği üzerinde durmuştur. Bu bağlamda Mâtürîdî, âhiretin keyfiyetini anlayabilmek için insanın tek yolunun dünyayı bilmek olduğunu söylemiştir.(E. M. M. Mâtürîdî, 1970, s. 27) Zira âhiret hayatı ancak dünyevî şeylerin kıyaslanması vesilesiyle bilgi sahibi olunabilecek bir hayattır ve dünya, âhiret için bir nevi kılavuzdur.(E. M. Mâtürîdî, 2005, s. 1/53-54) Gece ile gündüzün birbirlerinin yok oluşlarıyla devinimli olarak meydana gelmesi, bitkilerin mevsimlere göre ölüp tekrar canlanmaları gibi olaylar insana, kendi hayatının da yok olduktan sonra yeniden başlayabileceği mukayesesini yaptırabilir. Böylelikle Mâtürîdî kelâmî bir istidlâl çeşidi olan kıyâsü'l-gâib ale'ş-şâhid metoduyla âhiretin varlığına ve nasıllığına ulaşabileceğini göstermiştir.

İslâmî eskatolojinin bilinebilmesinin yegâne kaynağı peygamber ve ondan gelen haberlerdir.(Râzî, 1997, s. 303; Yılmaz, 2018, s. 201) Bilginin kaynağı tek olmasına rağmen, bu seferde aktarılan anlatımlar mecazî bir anlam taşıyor mu yoksa doğrudan Kur'ân'da aktarıldığı şekilde mi eskatolojik aşamalar yaşanacak sorusu, kelâmcılar ve filozoflarca ele alınmıştır.(Yar, 2006, s. 45)

Ölüm sonrasını ele almış filozoflardan biri olan İbn Sînâ, ölüm ötesi hakkındaki İslâmî eskatolojik anlatımların insanın en iyi şekilde tasavvur edebileceği şekilde peygamber tarafından

aktarılmış metaforik anlatımlar olarak zikreder. Önemli olan insanın ölüm sonrasını anlamasıdır ki bu anlatımlarla da gayet rahat anlaşılabilir. (İbn Sînâ, 1949, s. 7-9) Kelâmcıların büyük çoğunluğu ise eskatolojik anlatımların birer metafor değil doğrudan gerçekleşecek hadiseler olduğunu iddia ederler. (Küçükaslan, 2024, s. 38; Yar, 2006, s. 47)

Eskatolojik anlamda İslâm'da âhiretin birçok aşaması bulunmaktadır. Sûr'a üflenmesi ile başlayan süreç cennet yahut cehenneme gidişle son bulmaktadır. Bu iki merhale arasında ise; bâ's (Mâide 5/31; Nahl 16/36; Rûm 30/56; En'âm 6/60.), haşır (Meryem 19/68; Sebe' 34/40; Ahkâf 46/6; Hicr 15/25.), hesap ve sual (İnşikâk 84/7-12; Hâkka 69/19-25; İsrâ 17/15; Şuarâ 26/88, 89, 113; Sebe' 34/37; Zilzâl 99/4; Furkân 25/70.), mizan (Enbiyâ 21/47.) ve sırat (Meryem 19/71, 72; Tahrîm 66/8.) süreçleri bulunmaktadır. Sûr ve bâ'stan sonra, insanların sorgu sual aşamasına geçmek için toplanmaları bir araya gelmeleri anlamında haşır gerçekleşecektir. (Pezdevî, 2003., s.161; İsfehânî, ts., s. 85; İbn Manzûr, ts., s. 4/190; Tehânevî, 1996, s. 1/675) Mahşerde toplanan insanlar, yaptıklarının karşılıklarını görebilmek için sorgu-sual ve hesap aşamasına geçeceklerdir. (Teftâzânî, 2014, s.101; Topaloğlu, 2022, s. 519) Bu aşamadan sonra mîzan aracılığıyla insanların yaptıkları şeyler değerlendirilecek (Teftâzânî, 2014, s.100; İbnü'l Hümmam, 2004, s. 236; Toprak, 2020, s. 211-212) ve insanlar cehennemin üzerine kurulacak olan sırata (Teftâzânî, 2014, s. 102; Bacûrî, 1972, s. 416; Güdekli, 2009, s. 118-119) giderek hak ettikleri son ile muhatap olacaklardır.

Mâtürîdî âhiretle alakalı zikredilen tüm bu aşamalardan Te'vîlât'ta bahsetmektedir. Haşır, Mâtürîdî için kelime anlamıyla aynı hüviyette yani toplanmak anlamındadır ve ilgili ayetlerde de haşır ile alakalı müstakil açıklamalar yapmamış, zahiri anlamı ile yorum yapmıştır. (E. M. Mâtürîdî, 2005, s. 3/232-233, 2005, s. 7/388-389) Hesap ve sual konusunda görüşlerini beyan eden Mâtürîdî, dünyanın kılavuz olarak kullanılması gerektiği teorisini bu eskatolojik merhalede örneklemiştir. Mâtürîdî'ye göre, sual ve hesap aşamasında hiç kimse bir diğersinin günahını yahut sevabını üstlenemez. Ancak dünya hayatında bazen insanlar başkalarının hatalarını üstlendikleri durumlar olabilmektedir. Bu, hikmet ve adaletle bağdaşmayacağı için âhirette böyle bir şeyin gerçekleşmesi de düşünülemez. (E. M. Mâtürîdî, 2005, s. 8/246)

Mâtürîdî, mizandan bahsederken bunun bir adalet terazisi olduğuna dikkat çekmiştir. Yine dünya üzerinden kıyasla görüşünü ortaya koymuştur. Ona göre; dünyada teraziler noksan ya da fazla tartabilir. Ancak âhirette kurulacak olan âhret terazileri tam olarak tartacak ve insan ne eksik ne fazla tam olarak yapıp ettiklerinin karşılığı ile muhatap olacaktır. (E. M. Mâtürîdî, 2005, s. 9/289) Sırat ise Mâtürîdî'ye göre bir evin çatısına kurulmuş köprüye benzemekte ve müminler üstünden geçebilecekken, kafirler ise geçemeyecek ve cehenneme düşeceklerdir. (E. M. Mâtürîdî, 2005, s. 9/156-157) Mâtürîdî âhret hayatının son aşaması olan cennet ve cehennemden bahsetmiş; cehennem azabının cismani ve ruhani olarak gerçekleşeceğini (E. M. Mâtürîdî, 2005, s. 2/363-364) belirttikten sonra; cennet hayatının sonsuz olduğuna dikkat çekmiştir. (E. M. Mâtürîdî, 2005, s. 2/419-420)

Tüm bu veriler ışığında görülmüştür ki; İslâmî eskatoloji birçok merhaleden oluşmaktadır. Mâtürîdî perspektifiyle ele aldığımız İslâmî eskatolojinin başlangıç evresinin keyfiyeti ise makalemizin ana konusunu oluşturmaktadır. Bu bağlamda kısaca değinilen süreçlerden sonra sûr'a üflenme ve ba's süreçleri üzerinde durulacaktır.

Mâtürîdî Kelâmında Sûr

İslâm dininde, itikadî ve amelî yönlerin tahsisinde ana kaynak kitaptır. Sem'îyyât bahsinde ele alındığından daha önce bahsettiğimiz İslâm eskatolojisi yani âhret hayatı, kaynaklarda sûr'a üflenmesi ile başlar. Ancak sûr kavramının ve sûr'a üflemenin keyfiyeti, üflemenin kaç kere ve ne şekilde olacağı gibi hususlarda tarih içerisinde ihtilaflar olmuştur.

Sûr, kelimesinin kökeni hakkında farklı yaklaşımlar vardır. "Savr" kökünden türediğini söyleyen dil alimlerine göre borazan anlamına gelirken; bazı dil alimlerine göre ise beden anlamına gelen "sûret" kelimesinin çoğuludur. Ancak kelimenin hem Kur'ân'daki beraber kullanıldığı

kelimeler hem de aktarılan hâdis rivayetlerinde sûr kelimesinin boru yahut borazan anlamında kullanılması (Tirmîzî, 2015, s. 276) hem de “sûret” kelimesinin çoğulunun “sûr” değil “sûver” olması gibi gerekçeler, sûr kelimesinin anlamı için boynuz, boru ya da borazandır şeklinde bir kanaatin ağırlık kazanmasına neden olmuştur. (İbn Kesîr, 1969, s. 210-213) Kur’ân’da sûr kelimesi on farklı yerde geçerken (Abdülbâkî, 1950, s. 470); aynı anlamda nâkûr kelimesinin de kullanıldığı görülür. (Müddessir 74/8.) Sûr kavramı zikredildiğinde ona üfleyecek olan melek olarak İsrâfil’den söz edilir. İsrâfil isimli melek Kur’ân’da doğrudan geçmemektedir. Buna rağmen üflemeyle gerçekleştirilecek meleğin İsrâfil olduğu konusunda alimler arasında herhangi bir ihtilaf yoktur. (Serdar, 2008, s. 236-237) Zira bu konuda aktarılan ve sahih olduğu belirtilen hadislerde de İsrâfil’den bahsedilmiş ve ona hitaben “sûr meleği” (Suyutî, 1985, s. 33-34), “sûr’un sahibi” (Ebû Davûd, 1950, s. Huruf I) gibi sıfatlar aktarılmıştır.

Mâtürîdî sûr konusunun itikadi bir mevzu olmamasından dolayı keyfiyeti hakkında tartışmanın yersiz olacağı görüşünü belirtmesine rağmen konu hakkındaki ihtilafları aktarmaktan ve kanaatini belirtmekten de geri durmamıştır.

Mâtürîdî, sûr’un ne olduğu noktasında kararsız bir tutum sergilediği ve iki farklı yaklaşımla sûr’u tanımladığı görülür. Birinci yaklaşıma göre sûr kelimesi tanımı yapılabilen, dilbilimcilerin kökü hakkında ihtilafa düştükleri bir kavramdır. Birinci görüşe göre sûr, sûretin çoğuludur ve ondan maksat sûretlere ruhun üflenmesidir, Mâtürîdî’ye göre kelamcılar bu görüştedir. (E. M. Mâtürîdî, 2005, s. 7/372) Ancak bu görüş ona göre isabetsizdir. Zira sûret kelimesinin çoğulu sûr değil suverdir ve Zeccâc’da bunu böyle aktarmıştır. İkinci görüştekiler de bu kanaattedir. (Zeccâc, 2005, s. 4/22) O halde sûr kelimesi borazan anlamına gelmektedir. (E. M. Mâtürîdî, 2005, s. 10/418-421) Hatta Mâtürîdî, bu konuda Amr b. As’tan aktarılan bir hâdis rivayetine de başvurarak; şayet bu rivayet sabitse konunun da tartışmaya kapalı olması gerektiğine dikkat çekmiştir. (E. M. Mâtürîdî, 2005, s. 12/92) Rivayete göre; Hz. Peygamber’e sûr’un ne olduğu sorulduğunda; onun ‘kendisiyle üflenilen bir boynuz’ olarak sûru tanımladığı aktarılmıştır. (İbn Hanbel, 1995, s. 2/162; Tirmîzî, 2015, s. 39/1)

Sûr’un ne olduğunun bilinmesi noktasındaki Mâtürîdî’nin ikinci yaklaşımı ise bu konunun bilinmezliği üzerinedir. Mâtürîdî, sûr’un ne olduğunun önemli olmadığını, onun hakkında yapılan ihtilaflarla uğraşmanın boş ve külfetli bir iş olduğuna dikkat çekmiş ve sûr konusunun sadece Kur’ân’da geçen ve kabul edilmesi gereken bir haber olduğuna işaret etmiştir. Zira sûr konusu Mâtürîdî için ameli bir konu değildir. (E. M. Mâtürîdî, 2005, s. 10/418-421) Ancak daha önce de zikredildiği gibi Mâtürîdî bu yaklaşımına rağmen sûr ile ilgili konularda fikrini beyan etmekten de geri durmamıştır.

Sur’a üflenmesi konusu Mâtürîdî’nin sûr ile ilgili üzerinde durduğu meselelerden biri olarak karşımıza çıkar. O, bu üflemenin ne demek olduğu ve gayesinin neler olabileceği noktasında ihtilafları ve kanaatleri aktarmıştır. Üfleme anlamında kullanılan kelime “nefh” kelimesidir ve Mâtürîdî bu kelimenin anlaşılması noktasında iki yaklaşım olduğunu söyler; ilk yaklaşım doğrudan gerçek anlamlı bir üfleme olması (E. M. Mâtürîdî, 2005, s. 5/106-107); ikinci yaklaşım ise mecazen kullanılan bir anlamda bu kelimenin kullanılmış olmasıdır. (E. M. Mâtürîdî, 2005, s. 10/416-420) İlk yaklaşımın kabul edilemez olduğuna dikkat çeken Mâtürîdî, bu kelime ile gerçek bir üflemenin kastedilemeyeceğini ancak üfleme gibi kolay bir eylemle olayın gerçekleşeceğine işaret edildiğini söylemiştir. Zira üfleme eylemi insan için oldukça kolay gerçekleşen bir eylemdir. Bu sebeple “nefh” kelimesinin mecaz anlamda kullanımının daha uygun olduğunu belirtir. Bir başka açıdan ise üfleme eylemi çok hızlı gerçekleşen bir şeydir. Allah’ın üfleme tabirini kullanarak yeniden dirilmenin bir anda olacağına da işaret etmiş olabileceği de bu konudaki ikinci yaklaşımın gayesi olarak zikredilebilir. (E. M. Mâtürîdî, 2005, s. 17/30) Yani üflemekten kasıt, eylemden ziyade zamana olan, kolaylığa olan vurgudur. (E. M. Mâtürîdî, 2005, s. 12/93-94)

Sûra kaç defa üfleneceği ihtilafli bir konular arasındadır. Mâtürîdî bu konuda üç ayrı görüş olduğunu bildirir. Birinci görüşe göre üfleme tektir ve insanlar tek bir sesle diriltilecek ve kendilerini

mağşerde bulacaklardır.(E. M. Mâtürîdî, 2005, s. 16/58) İkinci görüşe göre üfleme birbirini takip edecek şekilde iki defa olacaktır. İlkinde her şey ölecekten ardından gerçekleşecek ikinci üfleme ile yeniden dirilme gerçekleşecektir.(E. M. Mâtürîdî, 2005, s. 10/419) Üçüncü görüşe göre ise üfleme üç kere gerçekleşecektir; ilkinde herkes korkuya kapılacak, ikinci de bayılacak ve üçüncüde ise herkes yeniden dirilecektir.(E. M. Mâtürîdî, 2005, s. 12/372-373, 2005, s. 17/29-30) Matürîdî bu görüşe sahip olanların müfessirler olduğunu ve onların, ikinci ve üçüncü sûr arasında kabir azabı yaşanacağına dair bir inanişaya sahip olduklarını belirttikten sonra kendisi bu konuda herhangi bir tercihi olmadığını söyler. Ona göre hangisi doğru ise ona kanaat edilir ve beklenir.(E. M. Mâtürîdî, 2005, s. 10/420, 2005, s. 12/93, 2005, s. 14/105) Ancak Te'vilât'taki bir başka yorumunda Matürîdî, bu konudaki kanaatini de paylaşmış ve sura üç defa üfleneceği hususunda Hz. Peygamber'in bir rivayeti olduğunu(Taberî, 1984, s. 24/30) ve kendisinin de kanaatinin bu olduğunu belirtmiştir.(E. M. Mâtürîdî, 2005, s. 12/372)

Matürîdî, kelâm sistemini hikmet üzerine bina etmiştir. Bu bağlamda o, sûra üflenmesi hususundaki gaye ve hikmeti de değerlendirmiştir. Ona göre;

- Allah'ın herhangi bir şeyi gerçekleştirmek için bir vasıtaya ihtiyacı yoktur. O halde sûr'un başka bir hikmeti olmalıdır. Bu ya bizlerin kavrayamayacağı bir hikmettir yahut da sûr ile görevlendirilmiş meleğin imtihanı içindir. Nasıl ki kirâmen kâtibin melekleri her şeyi yazmakla sorumlularsa sûrdan da sorumlu olan melek vardır ve sûr'a üflenmesi hadisesi de bu meleğin imtihanı için gerçekleşecek olabilir.(E. M. Mâtürîdî, 2005, s. 16/59)

-Sûr'a üflenme ile Allah'ın kudretine işaret edilmiştir. Zira üfleme insanlar için çok kolay bir şekilde gerçekleşen eylemdir. Kıyas yoluyla elde edilebilecek çıkarımla kıyametin ve süreçlerin Allah için üfleme kadar kolay bir eylem olduğu gösterilmiş olabilir.(E. M. Mâtürîdî, 2005, s. 12/372, 2005, s. 16/59)

- Sûr'a üflenmesi tabiri kullanılmasının hikmeti yine insanların kavrayışlarının kolaylaştırılması içindir. Üfleme çok hızlı gerçekleşen bir eylemdir ve Allah kısa bir sürede hızla eylemini gerçekleştirecektir.(E. M. Mâtürîdî, 2005, s. 12/93, 373) Üfleme denmesinin amacı, zamansal olarak hızı göstermek içindir.(E. M. Mâtürîdî, 2005, s. 12/94)

- Sûra üflenmesiyle çıkacak olan şiddetli ses tasviri, okuyanların sûra üflenmesiyle başlayacak olan; kıyamet gününün korkusunu ve şiddetini anlayabilmeleri içindir.(E. M. Mâtürîdî, 2005, s. 10/420)

Görüldüğü gibi Mâtürîdî her ne kadar sûr konusunu itikadi bir mesele olarak görmediğini söylese de sûr'un mahiyet ve hikmetini ele almaktan da geri durmamış; bazı yorumlarında kararsız bir tutum gösterse de kendi kanaatinin nasıllığını aktarmıştır. Ayrıca Matürîdî'nin, sûr ile ilgili bilgiler konusunda Hz. Peygamber sözüne vermiş olduğu önem ve sorgulama olmaksızın kabul anlayışı sergilemesi de Mâtürîdî'nin nübüvvet anlayışının keyfiyetini göstermesi bakımından dikkat çekicidir.

İslâm eskatolojisinin ilk adımı olan sûr'a üflenmesi meselesi, Matürîdî'nin görüşleri bağlamında ele alındıktan sonra; Matürîdî'nin oldukça fazla önem atfettiği ve âhiret hayatının göstergesi hüviyetinde olan bâ's konusundaki görüşlerine yer verilecektir.

Mâtürîdî Kelâmında Bâ's

Uyanmak, hareketlenmek, diri hale gelmek gibi sözlük anlamları bulunan bâ's kavramı (İbn Manzûr, ts., s. 1/438); terim olarak sûr'a üflenmesinden sonra ölen insanların yeniden dirilmesi anlamında kullanılan bir kelimedir.(Tahâvî, 2001, s. 18; Pezdevî, 2003, s. 160; İsfehânî, ts., s. 119) Matürîdî, bâ'sı tanımlarken "O'na dönme" ifadesini kullanmıştır. Bu bağlamda yeniden dirilme anlamına gelen ba's bir nevi Allah'a yeniden dönüş ve Allah'ın huzuruna çıkma anlamındadır.(E. M. Mâtürîdî, 2005, s. 11/163) Matürîdî, bâ's konusuna Te'vilât'ta oldukça fazla yer ayırmıştır. Bâ's'ın

gerekliliği, isbatı ve bâ's'ı reddedenlere cevap verme şeklinde tasnif edilerek Matürîdî'nin bâ's hakkındaki yaklaşımı sistemli bir şekilde ele alınmaya çalışılacaktır.

Matürîdî'nin kelâm sisteminde sem'iyat ile ilgili konularda dünyayı rehber olarak kullandığı belirtilmişti. Bâ's'ın gerekliğini gösterme konusunda da Matürîdî'nin aynı yöntemi tercih ettiği görülür. Bu bağlamda;

-Dünyada iyiliğe karşı özendirme, kötülüğe karşı ise korkutma sistemi vardır. Bu özendirme ve korkutma sisteminin karşılığının tezahür edebilmesi için de öldükten sonra yeniden dirilmek gerekir.(E. M. Mâtürîdî, 2005, s. 2/512)

-Allah'ın insanı ilk seferde yaratmaya da tekrar diriltmeye de ihtiyacı yoktur. Ancak insanın hayatının anlam kazanabilmesi için yeniden dirilmesi gerekir. (E. M. Mâtürîdî, 2005, s. 11/179)

-Dünya hayatında rızık bağlamında bir değerlendirme yapılırsa; bazen iyi olanın rızıkının dar, kötü olanın ise rızıkının geniş olduğu görülür. Bazen de iyinin de kötünün de rızığı eşit olarak görülür. Dünya hayatında, iyi-kötü arasında farklı bir muamele yapılmadan ortak bir muamelede bulunmaktadır. O halde adaletin yerini bulması ve haklı olanın hakkını alabilmesi için yeniden dirilme gereklidir.(E. M. Mâtürîdî, 2005, s. 11/196-197, 2005, s. 10/72-73)

-Dünya hayatında pis bir kimse ile temiz olan bir kimse dünyadaki faydalardan istifade etme yönünden eşittir ancak bu kişiler arasında hikmet farkı vardır ve bu hikmetin ortaya konması için yeniden dirilme gereklidir.(E. M. Mâtürîdî, 2005, s. 12/22-24)

-Ölüm ve hayat insanda ebedi olma ve azaptan korkma duygularını uyandırır, bu duygular benzerlerini istemeyi insana güdülerler. Ebedi olmayı ve hiç ölmeyi isteyen insanın bu isteğini gerçekleştirebilmesi için de bâ's gereklidir.(E. M. Mâtürîdî, 2005, s. 15/286-288)

-Dünya hayatında verilen nimetlere şükreden insanlar varken; verilen nimetlerin kıymetlerini bilmeyen insanlar da vardır. Bâ's gerçekleşmelidir ki bu insanlar ayırt edilebilsin, zira hikmet gereği olması gereken budur.(E. M. Mâtürîdî, 2005, s. 14/260-261)

-Hayvanlara baktığımızda onların parmakları ile insanların parmaklarının farklı yaratımda olduklarını görürüz. İnsanın parmaklarının bir toynak gibi olmaması dahi hayvanların ve diğer yaratılanların insanlara nimet olarak verildiğini gösterir. İnsanın nimetlere mazhar olduktan sonra bu nimetlere ve nimeti verene karşı sorumluluğunun olmadığı düşünülemez. O halde bu sorumluluğun neticesinin gerçekleşebilmesi için bâ's gereklidir.(E. M. Mâtürîdî, 2005, s. 16/286,334, 2005, s. 10/260)

- Dünyada yapılan iyilik ve kötülüklerin ecirlerini yaşamak için bâ's gereklidir.(E. M. Mâtürîdî, 2005, s. 2/514-515)

-Allah, insan dışında yaratmış olduğu her şeyi insan için yarattığını bildirmiştir. (el-Câsiye 45/13.) İnsanın menfaatine sunulmuş olan tüm bu nimetler karşısında insanın kendisine verilenlere şükretmekle alakalı imtihan edilmeyeceği düşüncesi abestir. O halde yeniden dirilme olmalıdır ki; insan şükretme süreci ile alakalı hesaba çekilebilsin.(E. M. Mâtürîdî, 2005, s. 10/72-73)

Görüldüğü gibi Matürîdî, dış dünyayı ve kendisini gözlemlemiş ardından da belirlemiş olduğu gerekçelerle bâ's'ın neden gerçekleşmesi gerektiğini temellendirmiştir. Matürîdî, bâ's'ın neden gerçekleşmesi gerektiğini belirttikten sonra ispatı noktasında da deliller ileri sürmüştür. O, bâ's'ın inanılması vacip olan bir husus olduğunu söyler ve hem aklen hem nakli yönden hem de hikmet gereği bâ's'ın gerçekleşmesi konusunda zorunluluk olduğunu belirterek bâ's'ın gerçekleşeceğini ispat etmek için deliller sunmaya başlar.(E. M. Mâtürîdî, 2005, s. 8/109-111) Buna göre;

-Her şeyden önce peygamberler bâ's'in gerçekleşeceğini söylemişlerdir ki; peygamberler doğru söyledikleri mucizelerle desteklenmiş olan kimselerdir ve onların sözleri ancak ve ancak tasdik edilmelidir.(E. M. Mâtürîdî, 2005, s. 8/110)

-Mü'mînün sûresinde zikredilen “*Yoksa sizi boş yere yaratığımızı ve bize döndürülmeyeceğinizi mi sandınız?*” (Mü'mînün 23/115.) mealli ayet herhangi bir açıklamaya gerek olmaksızın bâ's'in delili kabul edilmelidir.(E. M. Mâtürîdî, 2005, s. 10/98)

-Allah'ın insanı yaratması ve ardından yok etmesi hikmete uygun düşen bir durum değildir. Zira bu şekilde gerçekleşen bir yaratım amaçsız olacaktır, yıkmak için bir bina inşa etmek gibi boş bir iş olacaktır ki bu tarzda bir fiille meşgul olmak ise abesle işgal etmek olacağından hikmet bağlamında Allah için düşünülemez.(E. M. Mâtürîdî, 2005, s. 1/157, 2005, s. 10/72-73, 2005, s. 16/309-310)

-Dünyada yaptıkları kötü şeyler için zalimler intikamla tehdit edilirken; iyi olanlarsa yaptıkları şeyleri yapmaya devam etmeleri için ihsan ile müjdelenirler. Bu vaatlerin gerçekleşebilmesi için öldükten sonra dirilmek şarttır.(E. M. Mâtürîdî, 2005, s. 8/109-111)

-Allah dostları ile Allah'ın düşmanlarını birbirinden ayırmak vaciptir ancak dünyada bu gerçekleşmemektedir. O halde bâ's olmak zorundadır.(E. M. Mâtürîdî, 2005, s. 12/243-244)

-Allah'ın insana birçok nimet verip ardından bunlarla alakalı mükellefiyetler yüklememesi, insanı başıboş bırakmış olması düşünülemeyeceğinden, bâ's'in gerçekleşeceği de ispatlanmış olur.(E. M. Mâtürîdî, 2005, s. 12/78)

-Ölü topraktan canlı bitkilerin çıkması, öldükten sonra dirilme için akli bir delildir. Zira Allah ölü topraktan bitkileri nasıl çıkartıyorsa ölmüş olan insanları da öyle diriltebilir.(E. M. Mâtürîdî, 2005, s. 12/77-78)

-Allah'ın yarattıklarına baktığımızda birbiriyle uyumlu gibi görünmeyen şeylerin uyumlanmalarına, birbirine uzak olan şeylerin yakınlıştırılabildiklerine, yaratılanların bir düzen içerisinde bulduklarına şahit olunur. Böylesine farklılıklara dahi düzen getirebilecek bir yaratıcı, elbette yeniden dirilmeyi de gerçekleştirebilecektir.(E. M. Mâtürîdî, 2005, s. 17/58)

-Dünya gezip dolaşıldığında görülür ki yaratılmış olan şeylerin ardında kudretli bir yaratıcı vardır. Bu var olanları bir defa ve yoktan yaratan Allah, ikinci yaratmaya da kadirdir ve bâ's'i gerçekleştirebilir.(E. M. Mâtürîdî, 2005, s. 11/107, 2005, s. 16/286)

-Gece ve gündüzün birbirini takip etmesindeki sistem yeniden dirilme için bir delildir. Çünkü gece yok olduğunda gündüz meydana gelirken; gündüz kaybolduktan sonra da gece meydana geliyor. Yani gece de gündüz de hiç yoktan yeniden yaratılıyor. Bunu gerçekleştiren bir yaratıcı öldükten sonra da yeniden diriltebilecektir.(E. M. Mâtürîdî, 2005, s. 2/514-515, 2005, s. 7/17-18, 2005, s. 12/79)

-Allah'ın hikmet ve kudreti bâ's için delildir. Her şeyden önce Allah'ın yarattıklarına bakarak böylesi kudret sahibi bir yaratıcının öldükten sonra ölüleri yeniden diriltmeyeceği düşüncesi akli bir çıkarım değildir. Hikmet bağlamında ise Allah yaratmış olduğu hiçbir şeyi boş yere yaratmamış her şeye bir hikmet bir mana yüklemiştir. Böylesine bir durum varken; Allah'ın insanı sadece yok olması için yaratmış olduğu düşüncesi hikmet bağlamında tutarsızdır.(E. M. Mâtürîdî, 2005, s. 7/71-72)

-İlk yaratmadaki harikalık sonraki yaratmalara nazaran daha olağanüstüdür. İlk yaratmayı gerçekleştiren yaratıcı diğerlerini de gerçekleştirebilecektir.(E. M. Mâtürîdî, 2005, s. 11/106, 2005, s. 15/194-195)

Görüldüğü gibi akli ve nakli yönden birçok delil ile Mâtürîdî, bâ's sürecinin gerçekleşeceğini ispatlamaya çalışmıştır. Bu ispatlarla yetinmeyen Mâtürîdî, bâ's'a inanmayanlarla da mücadele etmiş onların tutumlarını eleştirerek, görüşlerinin yersizliklerine dikkat çekmiştir. Mâtürîdî, bâ's'i reddedenlerin gerekçelerini zikrederken onların dünya sevgisinden dolayı öldükten sonra dirilmeyi

kabullenemediklerini, her şeyiyle dünyayı istediklerini ifade etmiştir.(E. M. Mâtürîdî, 2005, s. 16/333) Bir diğer gerekçe olarak da reddeden insanların kendilerini bir nevi ilahlaştırdıklarını ve Allah'ın gücünü, kudretini inkar ederek; kendi güçlerini önemsemeleri ve yüceltmeleri nedeniyle âhireti, nübüvveti ve iman esaslarını reddettiklerini söylemiştir.(E. M. Mâtürîdî, 2005, s. 16/347) Mâtürîdî'nin eleştirdiği noktalardan bir diğeri ise; bâ's'i reddedenlerin alaycı tavırlarıdır. Bu tavrı örneklendiren Mâtürîdî, onların müstehzi tavırlarının hoş olmadığını Kur'ân'da "toprakta kaybolup gittiğimizde biz yeniden mi yaratılacakmışız?" (Secde 32/10.) şeklinde aktarılan söylemlerinin, istihza barındırmasından dolayı ayıplanması ve kınanması gereken bir yaklaşım olduğunu belirtmiştir.(E. M. Mâtürîdî, 2005, s. 11/235-236)

Mâtürîdî'nin inkârcıları eleştirdiği bir diğer konu ise onların keyiflerine göre isteklerde bulunmalarıdır. Duhân sûresinde "doğru söylüyorsanız ölmüş babalarımızı getirin" şeklinde bir istekte bulunmalarını yersiz bulan Mâtürîdî, bu kimselerin düşünmeyen, akıllarıyla böbürlenmiş kişiler olduğunu söylemiş ve zaten Peygamber'in onlara bâ's'e inanmaları için yeterince delil gösterdiğine dikkat çekmiştir.(E. M. Mâtürîdî, 2005, s. 13/306) Ayrıca Mâtürîdî'nin burada yapmış olduğu yorum da dikkat çekicidir. Mâtürîdî'ye göre, şayet bu inkarcılara istedikleri gibi ölüleri diriltme mucizesi gösterilseydi ve onlar yine inkâr etmeye devam etselerdi; Allah'ın onları helak etmesi gerekecekti. Çünkü mucize, insanların talebi ile gerçekleşir ve buna rağmen inkâr edilirse; Allah'ın o inkarcıları helak etmesini gerektirir, bu Allah'ın kanunlarından, insanlar da kıyamete kadar helak edilmeyeceklerine göre Allah onların bu taleplerini bu sebeple gerçekleştirilmemiş de olabilir.(E. M. Mâtürîdî, 2005, s. 13/307)

Sonuç

İslâm eskatolojisi, İslâmî kaynaklarda âhiret hayatı olarak karşılık bulmaktadır. Âhirete iman ise İslâm'ın iman esaslarından birisi olması hasebiyle itikadi yönden önem arz etmektedir. Ölüm sonrasının ilk adımları olan sûr ve bâ's konusunun Mâtürîdî'nin perspektifiyle ele alındığı bu makale çalışmasında görülmüştür ki Mâtürîdî, âhiret'in varlığı, keyfiyeti ve hikmeti ile ilgili konuları izah ederken; görüldenden hareketle görülmeyen hakkında bilgi sahibi olunabilecek bir istidlal yöntemi tercih etmiş; her bir merhalenin gereklilik ve hikmetini izah ederken; dünyevi örneklerle değerlendirmelerde bulunmuştur. Kanaatimizce bu yöntemle de Mâtürîdî, esasen anlaşılması zor olan gaybi unsurlar barındıran bir meselenin daha anlaşılır hale gelmesini sağlamıştır. Onun âhiretin anlaşılması noktasında "dünya bir nevi kılavuzdur" şeklindeki yaklaşımı da âhiret konusunu ele alma ve değerlendirme yöntemini desteklemektedir. Mâtürîdî için âhiret; sûr, bâ's, haşır, mizan, sırat gibi tüm merhaleleriyle gerçektir ve bu eskatolojik anlatımlar metaforik bir anlam taşımamaktadır.

Sûr ve sûr'a üflenmesi konusuna ise Mâtürîdî'nin yaklaşımı onun birçok kelâmî meseleye olan yaklaşımının anlaşılması noktasında önemlidir. Zira Mâtürîdî, haberi kaynak dışında bir ispat yöntemi olmayan sûr'un ne olduğu ve sûr konusu ile ilgili meselelerde Peygamber ne dediyse o şekilde bir tavır takınmış, nübüvvet ve nübüvvet kaynaklı bilgiye vermiş olduğu önemi göstermiştir. Bu tespitle beraber sûr konusundaki Mâtürîdî'nin yaklaşımına yeniden dönecek olursak; Mâtürîdî bazı yorumlarında sûr'un ne olduğu konusunda yorum ve kanaat bildirmenin gereksiz olduğunu söylerken; bazı yorumlarında ise ayrıntılı analizler yaparak sûr konusunu ele almıştır. Bazı yorumlarında konu hakkındaki kanaatini hiç belirtmezken bazı yorumlarında ise uygun bulmadığı görüşlerin isabetsizliğine dikkat çekmiştir. Ayrıca tüm kelamcılarının aynı görüşte olduğunu belirttiği sûr kavramının anlamının sûretten geldiğine dair görüşü, başka bir yorumunda isabetsiz bulması ise dikkat çekicidir. Sûr'la ilgili bir diğer ihtilafli mevzu olan sûr'a üflenmesi konusunda da Mâtürîdî farklı bir yaklaşımda bulunmuştur. O, önce konu hakkındaki yaklaşımları belirtmiş ancak kendisi bir tercihte bulunmamıştır. Ardından ise başka bir yorumunda, sûr'a üç defa üfleneceği hususunda aktarılan rivayete nispetle üflemenin üç kere gerçekleşeceğini düşündüğünü söylemiştir. Sûr'un hikmeti ve gerekliliği noktasında; Allah'ın boş yere bir şey yaratmayacağı ve söylemeyeceğinden hareketle mutlaka sûr'un da bir hikmeti olacağına dikkat çekmiştir. Mâtürîdî'ye göre bu hikmet,

insanların kıyametin başlangıcını anlamaları ile ilgili süreçlerle alakalı da olabilecekken; sûr meleğinin sınanması ile ilgili de olabilir. Burada Matürîdî'nin meleklerle ilgili sınanma düşüncesine sahip olması da dikkat çekicidir.

Matürîdî, sûr konusunun bazı başlıklarında çekimser kalırken; bâ's konusunda ayrıntıya girmiş, bâ's'ın gerekçelerini, ispat metotlarını ayrıntılı olarak değerlendirmiş ve bâ's'ı reddedenlerin tutumlarına dikkat çekerek onları eleştirmiştir. Dünyayı kılavuz olarak kullandığı yöntemiyle önce bâ's'ın neden gerekli olduğunu insanın fitratı ve adalet arzusu üzerinden açıklamış ardından da bâ's'ın nasıl gerçekleşeceğine dair örnekleri yine dünya üzerinden vermiştir. Gece ile gündüzün ardı ardına gelmesi, bitkilerin kuruyup yeşermeleri hep yeniden dirilmeye örnektir ve bir defa bunu yoktan yapmış olan Allah için tekrarı çok daha kolay bir şekilde gerçekleşebilecektir. Ayrıca dünyevi hırs ve ilahlaşma güdüsü ile bâ's'ı reddedenleri de eleştirerek, Peygamber'in onları ikna etmek için yeterince delil getirdiğine dikkat çekmiştir. Matürîdî'ye göre onların bâ's'ı reddetmeleri inatları sebebiyledir.

İslâm eskatolojisi içerdiği konular bağlamında literatürde oldukça geniş bir yer kaplar. Bu bağlamda İslâmî eskatolojinin başlangıç aşamasını ele aldığımız bu makale çalışması göstermiştir ki; İslâm eskatolojisi konusu farklı boyutlarıyla hem Matürîdî düzleminde hem de müstakil olarak ele alınması gereken, içerisinde literatüre katkı sağlayacak birçok konu barındıran bir meseledir.

Kaynakça

- Abdülbâkî, M. F. (1950). *El-Mu'cemü'l-müfehres li-elfâzi'l-Ḳur'âni'l-Kerîm*.
- Bacûrî, İ. (1972). *Şerhu Cevhereti't-tevhîd*. (Muhammed Edîb El-Keylânî, Abdülkerim Tettân ed.).
- Bebek, A. (2000). Mâtürîdî'nin kelim sisteminde âhiret inancı. *Müfîd*, 19, 5-41.
- Cevizci, A. (2005). Eskatoloji. *Felsefe Sözlüğü*, 6. Paradigma Yayınları.
- Çağlayan, H. (2015). Etik açıdan Mâtürîdî'nin hidayet anlayışı. Grafiker Yayınları.
- Ebû Davûd, S. b. el-E. b. İ. es-Sicistânî el-Ezdî. (1950). *Kitabü's-sünen*. Müessesetü'r-Reyyan.
- Erkol, A. (2000). Seyfüddin Amidi'ye göre cismani haşr. *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2(4), 79-91.
- Güdekli, H. N. (2009). Sırat. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C. 37, ss. 118-119). TDV Yayınları.
- Gündüz, Ş. (1998). *Din ve inanç sözlüğü*. Vadi Yayınları.
- Hanbel, Ahmed b.- Arnaût, Şuayb. (1995). *El-müsned*. Müessesetü'r-Risâle.
- İbnü'l Hümmam, K. (2004). *el-Müsâyere ve şerhuhü el-müsamere li'bni Ebî Şerîf el Makdîsi*. Mektebetü'l-Asriyye
- İbn Kesîr, İ. b. Ö. (with ez-Zeynî, T. M.). (1969). *Kitâbü'n-nihâye evi'l-fiten ve'l-melâhim*. 1.
- İbn Manzûr, E. F. M. b. M. el-Ensârî. (ts.). *Lisânü'l-'Arab*. Darus-Sadr.
- İbn Sînâ, E. A. el-H. b. A. b. A. (1949). *El-Adhaviyye fî emri'l-me'âd*. Dâru'l-Fikr el-Arabî.
- İsfehânî, H. b. M. b. R. (with Geylânî, M. S.). (ts.). *El-Müfredât fî garîbi'l-Kur'ân*.
- Kurt, F. (2019). İmam Mâtürîdî'ye göre bazı âhiret aşamaları. *Diyanet İlmi Dergi*, 55, 641-662.
- Küçükaslan, N. (2024). *Kelamcılar ve İslam filozofları arasında cismani haşir (bedensel diriliş) tartışması* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Macculloch, J. A. (1912). Eschatology. *Encyclopaedia of Religion and Ethics*. 5, 373-391.
- Mâtürîdî, E. M. (2005). *Te'vilâtü'l-Kur'ân* (A. Vanlıoğlu, Ed.). Darul-Mizan. 1-17.
- Mâtürîdî, E. M. M. (with Huleyf, F.). (1970). *Kitâbü't-tevhîd*.
- Mutluer, F. (2022). *İmam Mâtürîdî'nin kelim sisteminde ölüm ve ölüm sonrası hayat* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Pezdevî, E.M. (2003). *Usûlü'd-dîn*. Mektebetü'l-Ezheriyye.
- Râzî, M. b. U. F. (1997). *Et-Tefsîru'l-kebîr*. 1. Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî.
- Serdar, M. (2008). Semavi dinlerde dört büyük melek. *Füfîd*, 13(2).
- Suyutî, E. F. C. A. b. E. B. (1985). *El-Habail fî ahbaril-melaik*.
- Taberî, M. b. C. (1984). *Câmi'u'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Ḳur'ân*.
- Tahâvî, E.C. (2001). *el-Akîdetü't-Tahâvî*, Dâru'l-Beyârik.
- Teftâzânî, S. (2014). *Şerhu'l-akâid en-Nesefiyye*. Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî.
- Tehânevî, M.A. (1996). Keşşafü istilâhâtî'l-funûn. Mektebetü Lübnan Naşirun.

-
- Tirmîzî, E. A. M. b. A. b. H. E.-H. (2015). *Sünen-i Tirmîzî*. Müessesetü'r-Risale Naşirun.
- Topaloğlu, B. (1988). Âhret. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (C. 1, ss. 543-548). TDV Yayınları.
- Topaloğlu, B. (2022). Kıyamet. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (C. 25, ss. 516-522). TDV Yayınları.
- Toprak, S. (2020). Mîzan. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (C. 30, ss. 211-212). TDV Yayınları.
- Tümer, G. (1988). Âhir Zaman. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C. 1, ss. 542-543). TDV Yayınları.
- Yar, E. (2006). Diriliş kuramları ve gerçeklik bağlamında Kur'ân'ın ahiret hakkındaki anlatımları. *Dini Araştırmalar*, 9(25), 43-60.
- Yar, E. (2011). *Ruh beden ilişkisi açısından insanın bütünlüğü sorunu*. Ankara Okulu Yayınları.
- Yasa, M. (2012). İslâm öncesi felsefede ve İslâm felsefesinde eskatolojiye yönelik bazı temel görüşler. *Din ve Hayat*, 16, 12-16.
- Yavuz, Y. Ş. (2012). Usûl-i selâse. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C. 22, s. 212). TDV Yayınları.
- Yılmaz, M. S. (2018). Kelâm ilminde mütevâtir haberin bilgi ve delil değeri. *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 18(1), 199-223.
- Zeccâc, E. İ. İ. b. E.-S. b. S. (2005). *Me'âni'l-Kur'ân ve i'râbüh* (Abdülcelîl Abduh Şelebî, Ed.). Darü'l-Hadis.